

Orhun, Murat (2020). M. Zunun Oqya, Qisqıçe Uyğur Örp-Adetleri Qamusu, 2 Cilt, Londra, 2019, 1807 s., *Uluslararası Uygu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2020/15, s. 221-224.

DOI: 10.46400/uygur.722091

M. Zunun Oqya, Qisqıçe Uyğur Örp-Adetleri Qamusu, 2 Cilt, Londra, 2019, 1807 s.

[Kitap Tanıtım ve Değerlendirme / Book Review]

Murat ORHUN*

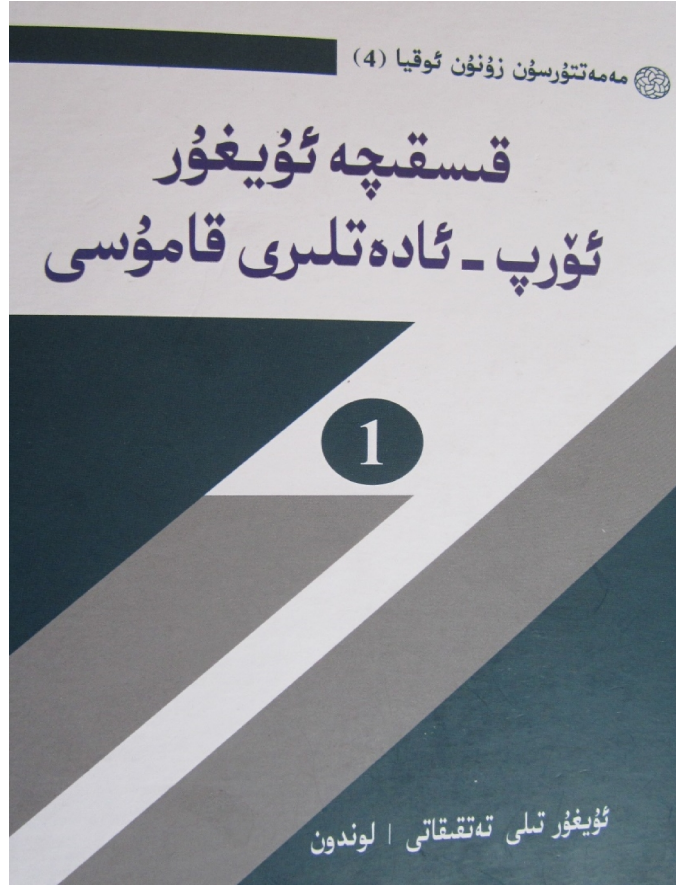
Geliş Tarihi: 17.04.2020

Kabul Tarihi: 12.05.2020

Uygurlar, Türk boyları içinde en erken yerleşik hayata geçen ve medeniyet üreten bir toplumdur. Bundan dolayı sadece Türk kültürüne değil tüm insanlığın gelişimine de önemli katkılar yapmıştır. Çünkü medeniyet ilk önce yerleşik hayatta ortaya çıkar, gelişir ve sonraki kuşaklara miras olarak aktarılır. Şimdiye kadar Uygur kültürü ve örf adetleri hakkında birçok araştırma yapılmış ve akademik makaleler yayınlanmıştır. Ayrıca yapılan bu bilimsel çalışmalara dayanarak bazı görsel ve sesli dokümanlar da oluşturulmuştur.

Günümüzde Uygurlar Çin'in siyasi sınırları kapsamında Uygur Ozerk Bölgesi olarak adlandırdığı bölgede yaşamaktadır. Bunun dışında, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Afganistan, Avustralya, Avrupa ve Amerika gibi ülke ve bölgelere de farklı dönemlerde göç eden

Uygurlar da bulunmaktadır. Genel olarak 2000'li yıllara kadar Uygur kültürü ve gelenek-görenekleri ile ilgili yapılan çalışmalar, kısıtlı imkânlarla rağmen büyük oranda Uygur Ozerk Bölgesi'nde gerçekleştirilmiştir. Ancak günümüzde Türkiye başta olmak üzere farklı ülke ve bölgelerde yaşayan Uygur araştırıcı ve bilim insanları tarafından Uygurların kültürüne, tarihine, diline ve sanatına ilişkin çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan biri de Kaşgar'da dünyaya gelen ve yıllardır Londra'da yaşayan Uygur dilbilimci Memettursun Zunun Oqya tarafından hazırlanan ve Uygur Türkçesi ile *Qisqıçe Uyghur Örp - Adetleri Qamusu (Kısaca Uygur Örf ve Adetleri Kamusu)* adıyla 2019 yılında Londra Uygur Dili Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan 2 ciltlik eserdir.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, e-posta: murat.orhun@bilgi.edu.tr
Orcid: 0000-0002-5013-1119

Bu çalışma, araştıracının daha önce yayınlamış olduğu *Kısaca İngilizce Grameri*¹, *Kutadgu Bilig İndeksi*² ve *Uygur Yılânemesi*³ gibi üç değerli eserinden sonra yayınlanan hacimli ve Uygur kültürü üzerine yapılacak araştırmalarda kaynak niteliğinde bir çalışmasıdır. Eser, yapısı açısından ansiklopedik bir sözlük özelliğine sahip oldukça hacimlidir. İçerik itibari ile de konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların yanı sıra halk arasında yaygın olarak devam eden ancak daha önce herhangi bir yazılı kaynakta yer verilmeyen somut olmayan kültürel miras ürünleri esere dahil edilmiştir. Bu özelliğiyle çalışma, daha önce yapılan çalışmaları tamamlayıcı, daha detaylı ve açıklayıcı niteliğe sahip olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, kültürel değerlerin korunması, hatırlanması, sonraki kuşaklara aktarılması ve bu konularda yapılacak araştırmalara malzeme ve yöntem sunması açısından önem arz etmektedir. 5 bölümden oluşan eserin içeriğini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Birinci Bölüm: Uygur kültürü ile ilgili farklı kategorilere ait 165 fotoğraftan oluşmaktadır. Fotoğraflar, Uygurların tarihi kültürel mirasları (arkeolojik buluntular), yemekleri, kıyafetleri, Çin'in iç bölgeleri ve farklı ülkelerin müzelerinde muhafaza edilmekte olan kültürel mirasları, mimarî örnekleri, camileri, ünlü şahısların mezarları, ev -bahçe yapıları, geleneksel mesleklere ilişkin fotoğraflar, çalgı aletleri, düğün ve cenaze gelenekleri, geleneksel spor aktiviteleri gibi kültürel unsurları içermektedir ve her fotoğraf ile ilgili de yeterli bir açıklamaya yer verilmiştir.

İkinci Bölüm: On Söz niteliğinde beş alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıkları maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Tanınmış Uygur antropolog Doktor Amir Seydulla'nın bu eseri bilimsel ve akademik açıdan değerlendirdiği ve önemi hakkında kaleme aldığı yazısı (s.35-s.39). Bu kısımda çalışmanın Uygur gelenek ve göreneklere ile ilgili yapılan en kapsamlı çalışma olarak vurgulanması dikkat çekmektedir.
2. Kitabın yazarı Oqya'nın bu eseri hazırlamak için kullandığı yöntem ve kaynaklar, yapmış olduğu literatür ve saha çalışmaları ve bunun için sarf ettiği 10 yıldan fazla araştırma ve derleme çalışmasının anlatıldığı kısım (s.43-s.49).
3. Uygur yazar Rehime Abdurahman'ın "Anamning suprisi" (Annemin Sofrası) adında kısa bir hikâyesine (s.51-s.53) yer verilmiştir. Bu hikâye ile bir milletin var olması ve kendi varlığını sürdürebilmesi için kültürel değerlere nasıl sahip çıkılması ve sonraki kuşaklara nasıl aktarılması gerektiği hakkındaki görüşleri, kısa ve zengin edebi bir anlatımla kaleme alınmıştır.
4. Uygur araştırmacı Abdüşükür Muhemmetimin'in "Xinjang Tezkiresi" (Şincang Tezkeresi) adlı derginin 1995 yılı 3. sayısında yayınladığı "Uygurlar ve Ularning Orp Adetliri" (Uygurlar ve Onların Gelenekleri) adlı makalesine yer verilmiştir (s.55-s.62). Oqya, bu makaleye eserde olduğu gibi yer verme gerekçesini özetle şöyle anlatır: "Bu makale, Uygurlar ve onların kültürünü, örf ve adetlerini topluca ve açıklayıcı biçimde anlatmıştır. Bundan dolayı çalışmanın tamamlayıcı bölümü olarak kabul edilebilir" (s.47).
5. Bu kısımda "Qeşqer toy adetliri" (Kaşgar düğün gelenekleri) başlıklı makaleye yer verilmiştir (s.63-s.75). Bu makale toplam 15 maddeden oluşmaktadır ve Uygurların düğün geleneği ilk hazırlıklardan düğün sonrası sürece kadar ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹ Bk. (Zunun, 1995).

² Bk. (Oqya, 2012).

³ Bk. (Oqya, 2017).

Üçüncü Bölüm: Eserin ana kısmını oluşturan bu bölümde, Uygur kültüre ve örf adetleri ile ilgili terimler alfabetik sıra ile verilmiştir. Sözcüklerin lügat manası, eğer sözcük Uygurca değil başka dilden Uygurcaya kabul edilmiş sözcük ise hangi dilden olduğu açıklanmıştır. Devamında, bu sözcük ile ilgili gelenek ve ritüeller açıklanmıştır. Orneğin “ab-ı çeşm” ifadesi, Uygurların dünyaca ünlü müzik hazinesi Oniki Mukam’ın hepsinde geçen bir bölümün adıdır. Eserde, bu “ab-ı çeşm” kelimesinin Farsçadan kabul edildiği, “pınar suyu”, “çeşme” gibi anlamlar taşıdığı açıklanmıştır ve bu sözcüğün Uygur müzik sanatının temeli olan Oniki Mukam’ın her parçasında nasıl kullanıldığı detaylarıyla anlatılmıştır (s.79).

Eserde yer alan kelime ve terimler, ilk olarak Uygur dilinin açıklamalı sözlüğünde bulunan anlamı ile açıklanmıştır. Ardından bu sözcük ile ilgili ya da bu sözü temel alarak oluşturulan kültürel terimler açıklanmıştır. Orneğin, Uygurcada bulunan “aş” sözcüğü için öncelikle “yemek, pilav, tahıl” gibi sözlük anlamı verilmiştir. Sonra ikinci bir anlamı olan “deri işleme” için kullanılan “aş” anlamı örnek ile anlatılmıştır (s.109). Sonra sırayla “aş küpü”, “aş suyu”, “aş mantı”, “aş tahta”, “aşsu”, “aşkazan (mide)”, “aş kökü (yonca, bu bitki tarif edilmiştir. Uygur mutfağında sebze yerinde kullanılır)”, “aşlaş (deri işleme)”, “aşlengpung (yemek, nasıl yapılacağı tüm ayrıntıları ile anlatılmıştır)”, “aşlık (tahıl)”, “aşlık pazarı”, “aşlık saklamak (tahıl stok etmek, bozulmadan korunması ile ilgili geleneksel yöntemler)”, “aşlık toplamak (tahıl toplamak)”, “aşmanta (yemek olarak tarifi)” ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Uygur kültürü ve örf adetleri ile ilgili pek çok sözcük örneklerle anlatılırken uygulanmasına ilişkin bilgiler de etraflıca açıklanmıştır. Orneğin, Uygurların el yıkamada kullandığı “Aptuva – Çilapça” anlatılırken, bunların hangi malzemeden yapıldığı, şeklinin nasıl olduğu, “aptuva”nın el yıkamada suyun döküldüğü malzeme, “çilapça”nın ise, el yıkarken dökülen suyun toplandığı hazine olduğu, ancak “çilapça”nın güzel, delik süslü kapağı olduğu, bundan dolayı el yıkarken dökülen suyun da doğrudan kapak altından bir alta bulunan hazinene toplandığı, el yıkarken genelde üç defa yıkandığı, sonra havlu ile kurulandığı anlatılmıştır. Ayrıca el yıkadıktan sonra silkelenmemesi geleneği kültürel bağlamı ile anlatılmıştır. Bu sözcükten hareketle Uygur kültüründe temizliğe verilen önem, yemekten önce el yıkama alışkanlığı ve bunun için özel olarak yapılan temizlik malzemesi, el yıkama, kaç defa yıkanacağı, el yıkarken misafirlerin rahatsız olmaması için suların nasıl toplandığı, sonra ellerin nasıl kurulması gerektiği gibi örf ve adetler detaylıca aktarılmıştır (s.81).

Eserde, Uygurların müziği, sanatı, sporu, yemekleri, düğünleri, eğlenceleri, kıyafetleri, mimarisi, düğün ve cenaze gibi toplumun yaşamını kapsayan pek çok kültürel geleneklere detaylıca yer verilmiştir. Bazı yemeklerin yörelere göre yapımında farklılıkların olduğu ve bunların neler olduğu etraflıca anlatılmıştır. Yine Uygur kültüründe önemli bir yer tutan çocuk oyunları “at üstünde güreş” (s. 87), “ak tirek- kök tirek” (s.117), “çöçüre oyunu”(s.141), el çekme oyunu (s.994) gibi oyunlar hakkında bilgi verilmiş ve oyunların oynanış şekilleri tarif edilmiştir.

Dördüncü Bölüm: Bu bölüm eserin hazırlanmasında yararlanılan 350’den fazla kaynaktan oluşmaktadır (s.1792-s.1807). Uygur kültürü çok geniş ve kapsamlı bir alanı oluşturduğu için araştırmacı, Uygur kültürü ve örf adetleri ile ilgili bugüne kadar yayınlanan bilimsel makaleleri, kitapları, folklor çalışmalarını, halk ağız araştırmalarını, çeşitli gazeteleri (kültür, spor, eğitim kurumları) özen ile taramış ve çalışmasında yararlanmıştır. Eserin kaynakça kısmı, Uygur kültürü üzerine yapılan çalışmaların topluca listesini bize sunması açısından da oldukça önemlidir.

Beşinci Bölüm: Uygur kültürünün bir parçası olan Sarı Uygurlara ilgili bölümdür (s.1777-s.1790). Bu bölümde Sarı Uygurların yaşadığı bölgeler ve tarihi, onların halk edebiyatı, folkloru, dili, kültürel özellikleri, dini inançları, yazılı edebiyatı, kullandıkları alfabe, mutfağı, türküleri gibi unsurlar özetle anlatılmıştır. Moğollarla olan ilişkileri ve orada bulunan, kendilerini “Yuğur” olarak adlandıranların da aslında Sarı Uygurlarla aynı kavim olduğu fikri

ileri sürülmüştür (s.1780). Ayrıca, kitapta yine Sarı Uygurların çocuklara ad koyma geleneği, evlenme, ölüm ve cenaze törenleri de detaylıca anlatılmıştır. Sarı Uygurların dilinin yok olma tehlikesinde bulunan diller listesine dâhil edildiği de önemle vurgulanmıştır.

Altıncı Bölüm: Uygur Ozerk Bölgesi'nin günümüzdeki haritasına yer verilmiştir. Bu bölümde, Uygur Ozerk Bölgesinin kendi içinde şehir ve köylere nasıl ayrıldığı, ulaşım ağları, çevre illerle olan sınırları, dış sınır bölgeleri ve gümrükler yer almaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma Uygur folkloru, kültürü, dili, antropolojisi, müziği gibi sosyo-kültürel yapısı üzerine araştırma yapanların temel başvuru kaynaklarından birini oluşturacak mahiyettedir. Eserin alfabetik olması ve ansiklopedik bir sözlük niteliği taşıması ise eserden yararlanmak isteyen araştırmacıların işini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmasından ötürü Memettursun Zunun Oqya'ya teşekkür eder, yeni çalışmaları ile köklü ve zengin Uygur kültürünün tanıtılması ve genç kuşaklara aktarılmasında katkılarının devamını dileriz.

Kaynakça

- OQYA, Z. Memettursun. (2012). *Kutadgu Bilig İndeksi*. Londra: Uygur Araştırmaları.
- OQYA, Z. Memettursun. (2017). *Uygur Yılânâmesi*. Londra: Uygur Araştırmaları.
- OQYA, Z. Memettursun. (2019). *Çağdaş Uygur Örf ve Adetleri Kısa Ansiklopedisi*. Londra: Uygur Araştırmaları.
- ZUNUN, Muhemmettursun. (1995). *Kısaca İngilizce Grameri*. Urümçi: Xinjang Xelq Neşryati.